

УДК 821.161.2.09"19"(092)Драй-Хмара

DOI: 10.31471/2304-7402-2025-21(77)-88-101

БІОГРАФІЧНІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ КООРДИНАТИ У ФОРМУВАННІ АВТОРСЬКОГО ГОЛОСУ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ

Сергій Черіпко, Анастасія Сібрук

Державний університет «Київський авіаційний інститут»;

03058, Україна, м. Київ, пр. Гузара Любомира 1;

e-mail: serhii.cheripko@npp.kai.edu.ua, anastasiia.sibruk@npp.kai.edu.ua

У статті висвітлено основні параметри формування авторського голосу М. Драй-Хмари через біографічний та культурно-історичний дискурс.

Осмилення важливих моментів біографічного та культурно-історичного дискурсів М. Драй-Хмари на тлі його трагічної життєвої і творчої долі дають змогу узагальнити таку позицію: цей художник слова був людиною європейського мислення, інтелектуалом, який своєю діяльністю сприяв очищенню тогочасного естетичного, духовного простору від провінційного масовізму та примітивізму. Він творив новаторську поезію, перекладав і досліджував світову класику, закладав основи славістики, збагачував філологічну науку й поетичну практику на принципово нових засадах та класичному вітчизняному досвіді.

Атмосфера громадсько-політичного і суспільного життя, способи організації культурницької роботи у 20-х – 30-х рр. викликали в нього цілком зрозумілий спротив. Поет намагався осмислити свою роль у тому, що називалося новою добою, сумнівався, чи зуміє він, інтелігент, учити народ, відчувти єдність із ним, оскільки тривалий час був далеко від України. У «літературній дискусії» 1925 – 1928 рр. М. Драй-Хмара не брав прямої участі, за винятком кількох виступів на оборону неокласиків та їх творчого естетичного кредо. Науковець мав сформовані погляди на мистецтво як літературний критик, вироблений естетичний смак від спілкування зі світовою (переклади з французької, італійської) та вітчизняною класикою (дослідження творчості Лесі Українки, студії над окремими віршами Т. Шевченка тощо). Проте у політико-ідеологічний вир він був утягнений через особливу увагу саме до найталановитіших постатей української культури.

Відчуття національної самосвідомості стало центральним складником світогляду М. Драй-Хмари як особистості, ідейним центром ліричного героя його поезій, сформувало моральні критерії та етичні норми спілкування, визначило основні параметри авторського голосу – духовної моделі особистості, уявлення про норми людської поведінки, ба-

чення світу з позицій національної культури, моралі й етики українського народу.

Ключові слова: Михайло Драй-Хмара, біографічні та культурно-історичні координати, національна самосвідомість, авторський голос, світогляд, дискурс.

Постановка проблеми, аналіз досліджень. Специфіка сучасного українського літературознавства актуалізує необхідність глибшого вивчення творчості митців, які репрезентують літературний дискурс доби 20-х – 30-х рр. ХХ ст. Одним із представників цього періоду є Михайло Панасович Драй-Хмара (1889 – 1939). Він належить до таких художників слова, які представили оригінальні зразки нового мистецтва, закоріненого в кращі традиції вітчизняної літератури кінця ХІХ – поч. ХХ ст., засновані на багатстві поетики міфу та фольклору, їх світосприйнятті та естетиці, на інтелектуальному та культурологічному підґрунті світової літератури.

Першими найактивнішими дослідниками творчої спадщини М. Драй-Хмари були діаспорні науковці О. Ашер, В. Лев, В. Державин, Є. Федоренко, І. Качуровський, Л. Рудницький, П. Одарченко та ін. Р. Спеллер переклав і видрукував англійською мовою листи М. Драй-Хмари з ГУТАБу до дружини й доньки, що їх також умістив Юрій Клен у збірнику «Спогади про неокласиків». Ґрунтовнішу літературознавчу оцінку творчості М. Драй-Хмари надав Ю. Шерех у статті «Легенда про український неокласицизм». Власну візію індивідуальності письменника репрезентував І. Дзюба у передмові до збірки «Вибраних поезій» (1989) «Він хотів «жити, творити на своїй землі». Інші публікації науковців висвітлюють поетологічні аспекти його спадщини (О. Дорошенко, М. Коцюбинська, Г. Кочур, С. Крижанівський, Ю. Лавріненко, М. Рильський). Переважна більшість сучасних дослідників звертається до зображення трагічних сторінок долі М. Драй-Хмари (П. Василевський, І. Дзюба, І. Заславський, І. Іов, В. Брюховецький, І. Бурлакова, М. Жулинський, Я. Козачок, В. Поліщук, М. Слабошпицький, А. Трембіцький, В. Чорній), а також ролі цієї непересічної особистості в аспектах національної ідентичності при розбудові української культури (Л. Баженов, В. Мацько, С. Копилов, Є. Сохацька).

Однак дослідження, що комплексно і концептуально характеризують авторський голос в художніх текстах, літературно-критичних дослідженнях, мемуаристиці, епістолярії, педагогічній діяльності, практично відсутні – ця проблема за торкнута лише в дослідженні С. Черіпка [15].

До рецепції сучасною критикою та читачів спадщина М. Драй-Хмари надійшла лише під кінець ХХ століття, тому тільки починає усвідомлюватися, розкриватися в цілісному осмисленні, в проєкції на можливі естетичні осяги. До того ж особливий трагізм його долі певною мі-

рою провокує зміщення рецепції світосприймання й поетики саме в аспекті драматизації дійсності.

Отже, **актуальність дослідження** полягає в потребі системного аналізу спадщини М. Драй-Хмари через його авторський голос, що дозволяє визначити, як життєвий шлях та творчість письменника входять в український літературний процес 20-х – 30-х рр. XX ст., вписуються у його духовну й мистецьку парадигми.

Метою дослідження є з'ясування особливостей авторського голосу М. Драй-Хмари, ідейно-естетичної цілісності, системності його погляду на світ і творчість

Методи вивчення. Низка використаних методів зумовлена визначеними метою і завданнями дослідження. Застосування культурно-історичного методу дозволило відтворити автентичність цілісного духовного життя М. Драй-Хмари в континуумі доби «Розстріляного відродження», простежити, які фактори зумовили його світогляд та мистецьку спадщину. Біографічний метод забезпечив розкриття пов'язаності, когерентності життєвого та творчого шляху митця.

Виклад основного матеріалу. Філологічні дослідження, що стосуються питання взаємин автора і його спадщини, досить розмаїті, адже автор постає і як усемогутній деміург, і як безпристрасний наратор. Концепція «смерті автора» відійшла до небуття, хоча й залишалася певний час методологією псевдоноваторською, упередженою щодо митця як такого. Сучасні літературознавці цілком слушно вважають, що подібна точка зору характеризує передусім постструктуралістсько-постмодерністське мислення і постає лише окремим аспектом загальної кризи особистісного начала у сфері гуманітарного знання постмодерної доби.

Концептуальність постаті автора походить від його сприйняття як втілення суб'єктивності, що є процесом полівекторним. Синтезуючи компоненти авторства, зазначимо, що письменник структурує текст і себе в ньому, так чи інакше присутній у творі (зазначимо принагідно, що позірна відмова від авторського волюнтаризму є також форма заявлення про себе). Але найважливіше – авторська свідомість виступає смисловим центром чи смисловим фокусом художнього твору. Частини творчості певного автора як мегатексту – сюди включаємо не лише художнє слово, а й (при наявності) епістолярій, щоденники, мемуари, зафіксовані сучасниками висловлювання тощо – завдяки стрижневій функції особистості поєднуються в дещо неповторне. Тому автор й інтерпретується як інтра-текстовий і екстратекстовий водночас феномен, що може бути спостережений лише у своїх творчих проявах.

Авторський голос представляє автора-носія певних психічних якостей і функцій (воля, фантазія, талант тощо) та виконавця самого твору, таким чином корелює складові художнього тексту. Авторський голос

полягає у переосмисленні теми через власну біографію та сукупності стилістичних характеристик, що роблять письмо впізнаваним. Автобіографічна наративність очевидна у так званій спогадовій літературі, щоденниках та епістолярії. Також авторський голос – це й певна особливість лінгвілізації подій. Отже, поняття «авторський голос» – це спосіб об'єктивації авторської свідомості.

Зупинимось на особливо важливих моментах біографії М. Драй-Хмари на тлі його життєвої і творчої долі. Цілісність особистості, яку випробовували перипетії життя, відомі сучасникам працьовитість і працездатність, а насамперед поведінка у лабетах НКВС демонструють людину сильної волі. Особистість М. Драй-Хмари – найкращий доказ того, що ознаки козацької ментальності (життєлюбство, сила духу, волелюбство, лицарство), іманентно присутні в українському етносі, обмежено тлумаченого як «селянська нація, нація хліборобів». Ефективна суспільна рецепція, вплив на творчій процес культурного і морального середовища не вповні обумовлюють спостережене. За словами В. Пахаренка, «посмертна реабілітація культури ще не означає вибудови її живого послідовного процесу» [13, с. 80].

М. Драй-Хмара, людина європейського мислення, робив усе для очищення тогочасного естетичного, духовного простору від провінційного філістерського примітивізму: творив світлу поезію, перекладав і досліджував світову класику, закладав основи славістики, збагачував науку й художню практику на принципово нових засадах та класичному вітчизняному досвіді. «Долі своєї я не клянусь», – задекларував поет у одному з віршів, чим ствердив мужність людини, поставленої в такі трагічні умови.

Невичерпний талант майбутнього митця був сформований ще у дитинстві. Навчальні заклади Золотоноші й Черкас склали підвалини його творчого зростання. У 1906 р. М. Драй-Хмара витримав конкурс на право навчатися в колегії Павла Галагана в Києві (закінчив її у 1910 р.). Колегія була елітним, одним із найкращих приватних навчальних закладів у тогочасній Росії. Завдяки блискучим педагогам, ерудованим і творчим особистостям викладачів, майбутній полігістор набув не тільки ґрунтовну освіту, а й серйозне ставлення до освоєння знань. Опанував французьку, німецьку, грецьку і латинську мови, виніс на все життя любов до мудрості. За свідченням О. Ашер, він знав 19 мов [14].

Вступивши до Київського університету на історико-філологічний факультет, М. Драй-Хмара вже на першому році навчання написав і видрукував наукову працю «Интермедии 1-й половины XVIII века в рукописи Собрания Тихонова Санкт-Петербургской публичной библиотеки». Майбутній поет і вчений був слухачем семінару В. Перетца. На заняттях семінару особливу увагу вчений приділяв вивченню історії давньоруської літератури, старослов'янської мови, діалектології і палеографії. Мо-

лоді науковці студіювалися на спецкурсах «Література в Південно-Західній Росії XV–XVIII ст.» (який фактично був присвячений вивченню забороненій у Російській імперії українській літературі) та інших. В. Перетц залучав своїх учнів до дослідження рукописів, зокрема й українських. Гуртківці, серед яких був і М. Драй-Хмара вивчали старе письменство, проводили бібліографічні дослідження та студіювали раритетні пам'ятки XVI–XVIII століть.

В. Перетц відзначав успіхи молодого М. Драя, особисто відправив його до Імператорської бібліотеки, щоб він продовжив своє навчання у напрямі вивчення стародавніх рукописів. Однак М. Драй шукав власний шлях у науці, бо не все сприймав за В. Перетцем, вважав, що його підходи є застарілими, був у пошуку нового бачення дійсності [1].

Свідченням переорієнтації молодого науковця є робота про творчість далматинського абата, письменника і педагога Андрія Качича-Мілошича (1704–1760), який був збирачем сербо-хорватського фольклору, прибічником єдності південнослов'янських народів і писав твори про їх визвольну боротьбу проти османських завойовників. Творчість його була суголосною національній позиції М. Драй-Хмари, який убачав паралелі між українцями і хорватами. З метою продовження роботи над цією працею його на третьому курсі коштом університету та «Славянського общества» відряджають у тривалу закордонну наукову подорож. Він студіював у бібліотеках Львова, Будапешта, Загреба, Белграда, Бухареста славістику, удосконалював та вивчав європейські мови. Пізніше за розвідку про цього хорватського письменника одержав після повернення до університету золоту медаль.

У 1915 р. М. Драй-Хмара закінчив Київський університет і дістав запрошення професорським стипендіатом на кафедру слов'янознавства. Та через зовнішні обставини, пов'язані із Першою світовою війною, евакуацією Київського університету до Саратова, М. Драй-Хмару відряджають працювати до Петербурга, де під впливом спілкування із земляцтвом українських студентів пробудився у нього інтерес до українознавства. Далеко від України вперше у роботах й починає підписуватися він «М. Драй-Хмара». Однак, зважаючи на природність і художню красу виразу національного в його поезії, можна стверджувати, що цей інтерес був із ним повсякчас, чекав своєї пори і саме поетичної форми виразу. Про себе, свій потяг до рідного, українського він характеризував так: «Я серцем линув тільки до села» [8, с. 104].

У роки становлення його як ученого написання віршів М. Драй-Хмара приділяв менше уваги. Очевидно, зосереджував її на занадто великому обсягові інформації, освоєння якої вимагало багато сил і було, можна думати, не тільки виявом інтелекту, але й певних рис характеру особистості.

Глибоким і природним усвідомленням національного обов'язку можна пояснити фатальне для його життєвої й мистецької долі повернення М. Драй-Хмари в Україну в найважчі для неї і зовсім несприятливі для його наукової роботи часи в травні 1917 р., після лютневої революції. Революцію сприйняв, разом із багатьма митцями того часу, як шанс здобути національну незалежність, адже, як вважають історики, «в Україні вона стала передусім визвольною боротьбою. Там рушійні сили були національними, не комуністичними» [12, с. 20]. Діяльну участь бере поет у подіях, пов'язаних з українізацією національної культури, організацією цілого ряду акцій, особливо на русифікованих теренах, читає лекції на вчительських курсах у різних містах України. Аналізуючи цю його діяльність, бачимо, що вона проходить головним чином у руслі заходів, що їх планує і організовує І. Огієнко, що тоді обіймав посаду міністра культури України. «Щоденники» засвідчують, що ця праця була колосальною, але згадують і біль, відчуття, що все розбивається о непрофесійність помічників-організаторів від влади, партійних безграмотних функціонерів, які підозріло, недовіжливо ставилися до інтелігенції.

З І. Огієнком пов'язане запрошення М. Драй-Хмари на посаду професора славістики в Кам'янець-Подільський університет (1918–1923). Видатна роль цього навчального закладу та його ректора І. Огієнка в історії становлення національної науки, культури, гостро негативно трактована як націоналістична, сьогодні все більше стає відома. Факти з тогочасного життя М. Драй-Хмари сьогодні висвітлені в працях Л. Баженова, І. Іова, В. Мацька, Л. Реви, Є. Сохацької А. Трембицького, І. Федорів та ін.

З липня 1918 р. М. Драй-Хмара обіймає посаду приват-доцента кафедри слов'янської філології. Після захоплення міста більшовиками й реорганізації університету в інституті народної освіти продовжував працювати до 1923 р., коли відбулася так звана «чистка» професорсько-викладацького складу. У Кам'янці-Подільському почав писати вірші українською мовою, друкував переклади та поезії в альманасі «Буяння», журналі «Нова думка», газеті «Червона правда». Подав до друку збірку «Молода весна», яка не була опублікована, бо, за офіційним поясненням, «для неї забракло паперу».

У 1923 р. М. Драй-Хмара знову повернувся до Києва, хоч мав змогу емігрувати за кордон. Причиною, безперечно, були також його пронаціональні погляди, про що читаємо в декількох віршах поета, зокрема «Я полюбив тебе...», «Долі своєї я не кляну», «В село», циклі віршів про міста України. Особливий вираз знаходить любов до України в поемах «Поворот» та «Констанца».

Вражає розмахом діянь його «послужний список» після повернення до Києва: праця на кафедрі українознавства медичного інституту, кафедрі лінгвістики у Всеукраїнській академії наук, в Комісії для складан-

ня словника живої української мови, Комісії для дослідження історії української мови (редагував збірник разом із академіком Агатангелом Кримським). Викладав у Сільськогосподарському інституті, Польському педагогічному технікумі, працював у Науково-дослідному інституті мовознавства та Українському інституті лінгвістичної освіти. Додаймо до цього сумлінну науково-дослідницьку, літературознавчу працю, власну поетичну творчість та перекладацьку роботу, поїздки для виступів з доповідями про українську культуру, популярні статті в газетах – і уявимо внесок М. Драй-Хмари в здійснення національного культурного ренесансу, його бажання бути корисним українському суспільству.

Однак атмосфера громадсько-політичного і суспільного життя, особливо ж способи організації культурницької роботи, викликали в нього цілком зрозумілий спротив. Негативно сприймав він примітивізацію, компрометацію чиновниками від культури змісту, форм, методів культурно-освітньої роботи, котра мала б нібито сприяти українізації суспільства. Надто дошкуляла недовіра та підозра партійних ортодоксів і малоосвічених догматиків до так званих «буржуазних попутників», що нею була по-справжньому насичена тогочасна атмосфера. Це відчував на собі і М. Драй-Хмара. Людині з нормальним сприйняттям світу і подій важко було повірити в реальність того, що відбувалося, тому поет часто переймався сумнівами, намагався осмислити свою роль у тому, що називалося новою добою, сумнівався в тому, чи вміє він, інтелігент, учити народ, відчувти єдність із ним, оскільки тривалий час був далеко й від України, і ще далі від того, що є щоденним життям народу, його турботами й болем.

Про характер сприймання поетом тодішніх реалій свідчать щоденникові записи, значна частина яких увійшла до зібрання його наукових праць, виданих Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Є в записах, попри сумніви щодо правильності здійснюваного в суспільстві, і спроби самокритики, вагань стосовно власної позиції. Загалом щоденник є документальним свідченням болісного сприйняття М. Драй-Хмарию численних звинувачень у відриві від доби та недостатньому її оспівуванні, аж до сумнівів у правильності своєї позиції.

За життя вийшла єдина збірка М. Драй-Хмари – «Проростень» (1926 р.), а друга, що називалася б «Сонячні марші», не була видана. Рукописні матеріали, які вдалося дружині та дочці вивезти за кордон, містили понад 700 аркушів (без перекладу «Божественної комедії» Данте), рукопис якої пропав у застінках НКВС, про що так і не довідався автор, бажаючи в листах до рідних берегти його, як зіницю ока.

Масове знищення інтелігенції починається на початку 1930-х років.

Не важко уявити, що відчував М. Драй-Хмара, витончений інтелігент, чесна й порядна людина, вразливий митець із ясним і гармонійним

сприйманням світу, у тих майже поза межами людського сприйняття обставинах. Усе ж він до фатального часу зіткнення віч-на-віч із їх найстрашнішим уособленням – НКВС – жив за своїми внутрішніми законами інтелігента в усьому: праці, побуті, духовних овидах і спонуках. Традиції української родини зреалізувалися в стосунках із близькими: дружиною Ніною (Длугопольською) та донькою Оксаною, яка народилася в Кам'янці-Подільському в березні 1923 р. Навіть побутові обставини вирізняли М. Драй-Хмару з-поміж оточення. Доньку вчила німецької гурмантка, музики – кращі тогочасні педагоги, усе ж найбільше для освіти й формування морально-етичних засад і творчих здібностей доклався сам батько, з яким у Оксани склалися особливі теплі стосунки. Він читав для неї, розповідав багато, подорожували, учив приглядатися природі, розуміти її красу. О. Ашер у своїх «Спогадах про батька» зазначала особливий духовний зв'язок із ним з самого раннього дитинства. «Люблячи життя у всіх його відтінках, батько кохався і в дітях... пригадую Татуньо (так я його звала) приділяв мені дуже багато уваги і часу, незважаючи на велике перевантаження науково-педагогічною працею... Татуньо заворював мене своєю ерудицією, відкриваючи мені історію країн та їхню культуру» [1, с. 4].

У відомій тогочасній «літературній дискусії» М. Драй-Хмара не брав загалом прямої участі, за винятком кількох виступів на оборону неокласиків та їх творчого естетичного кредо. Щоденникові записи свідчать про відверто іронічне сприймання галасу навколо «дискусії», власну об'єктивну позицію щодо її учасників: надто великою була відстань між ученим та пролетарсько-селянською масою, надто серйозними справами був зайнятий, щоби брати участь у безконечній пустопорожній балаканині про «платформи» мистецтва adeptів-неофітів пролетарського чи селянського «розливу».

Науковець мав сформовані погляди на мистецтво як літературний критик, вироблений естетичний смак від спілкування зі світовою та національною класикою. Свідченням цього є публікація наукових праць протягом 1923 – 1935 рр. «Леся Українка. Життя і творчість», «Поема Лесі Українки “Віла-Посестра на тлі сербського та українського епосу”», «Бояриня», «Ів. Франко і Л. Українка», «Генеза Шевченкової поезії», «Творчі шляхи Казіміра Тетмаєра», «Про чеський переклад поезій Павла Тичини» та ін.

Заслужують на поцінування його талановиті переклади поезій Т. де Банвіля, Т. Готьє, Л. Д'єркса, П. Клоделя, Т. Коб'єра, Ж. Лафорга, Л. де Лілля, Ж. де Нерваля, С. Прюдона, Ж. Рішпена, Ж. Ромена. Особливою вишуканістю і виразністю позначено переклади французької символістської поезії Ш. Бодлера, П. Верлена, С. Малларме. Літературно-критичні праці, а також переклади М. Драй-Хмари засвідчують його ретельне ставлення і врахування усіх художніх особливостей першоджерела.

ла. Адже він вважав це головною умовою і гарного перекладу, і роботи над критичним матеріалом. Його здобутки як літературознавця і перекладача говорять про вироблення нової художньої моделі опрацювання тексту, на основі вже розвинених в українському поетичному дискурсі народно-поетичної, романтичної та класичної поетичних моделей створення нових перекладацьких і літературно-критичних можливостей, що сприяють змістовно-функціональній адекватності перекладу, враховуючи й певну зміну оригінальної поетичної системи митців.

Проте у політико-ідеологічний вир був утягнений через особливу увагу саме до найталановитіших постатей української культури. М. Драй-Хмара жив напруженим науковим і творчим життям, досліджував сербський епос, вірші Т. Шевченка, творчість білоруського поета М. Богдановіча, писав монографію про Лесю Українку. Особливо багато уваги приділяв перекладам з французької та італійської, зокрема переклав «Божественну комедію» Данте Аліг'єрі. 1930-го року Держвидав мав у планах намір видати антологію французької поезії, що її переклали неокласики. О. Ашер згадує, що М. Драй-Хмара переклав особливо багато поезій, більше, ніж про це згадує в своїй праці Юрій Клен.

Перекладацька діяльність М. Драй-Хмари ще цілковито не досліджена, хоча, на думку М. Жулинського, «це був великий майстер перекладу, який органічно вживався в оригінал і витворював мовно та образно досконалий мистецький твір» [107, с. 13]. Він переклав «Цигани» Пушкіна, «Демон» Лермонтова, збірку «Вінок» М. Богдановіча, «Божественну комедію» Данте, дві руни фінського епосу «Калевала», поезії А. Міцкевича, але найбільше – французьких символістів. Серед інших переклав сонет Стефана Малларме «Лебеді». «Його, Драй-Хмарині «Лебеді» свідчили тоді про ту тяжку моральну і творчу атмосферу, в якій змушені були жити друзі-неокласики» [2, с. 27], – згадує О. Ашер.

Роки випробування для М. Драй-Хмари розпочалися з появою сонета «Лебеді». Вірш, опублікований Миколою Хвильовим у «Літературному ярмарку» після припинення друку журналу «Вапліте», розпуску організації ваплітян, викликав гучний резонанс. З першим арештом 21 березня 1933 р. йому задали все: «І українофільство в Петрограді, і професорство в Кам'янець-Подільському державному українському університеті... і літературну групу «неокласиків», і знайомство з керівником націоналістичної Спілки Визволення України С. Єфремовим, і поминки по розстріляних письменниках... на квартирі в М. Рильського, і в тому, що начебто готував замах на Постишева і Балицького» [11, с. 13–14]. Звинувачували в намірах повалення ладу разом із групою М. Зерова. Зацікавлення поезією стародавньої Греції й Риму трактувалися як шкідлива пропаганда заперечення радянської дійсності. Провина неокласиків, на думку НКВС, була, ні більше, ні менше, як у тому, що вони праг-

нули спрямувати економіку України на шлях капіталістичного розвитку, тримати курс на зв'язок з буржуазною Європою.

Кілька місяців його тримали в підвалах тодішнього Жовтневого палацу культури, де провідувала його дружина з десятилітньою донькою. Один із небагатьох, він не свідчив ні проти кого, не визнав навіть під тортурами своєї провини, чим змусив відступити енкаведистів. Уже у травні він був на волі, котра обернулася також пеклом. Як підозрюваний потенційний «ворог народу», М. Драй-Хмара ніде не знаходив роботи, перебивався випадковими заробітками. Не приймають на роботу неблагонадійного вченого навіть у початкову школу, професора-поліглота, який знав 19 мов. Був співробітником трьох інститутів – у жодному не поновили, виключили з членів Спілки наукових працівників, вилучили його книги з бібліотек, позбавили права друкувати свої твори. Голодного 33-го він, не в змозі прогодувати родини, змушений погодитися продавати цінні речі, – голод близьких пережити було важче, ніж катування в застінках Лук'янівки.

Другий арешт стався восени 1935 р. Слідчі зустріли опір митця, а сім місяців в ізоляторі Лук'янівської тюрми не зламали поета. Знову він нічого не визнав ні за собою, ні за своїми одностумцями з «грона п'ятірного». Тому його відправили до Москви, де вирок було винесено порівняно «м'яким» – 5 років виправно-трудових таборів на Колимі, хоч у вирок у й стояло – «за к.-р. деятельность».

Про життя політкаторжанина, його духовний образ і остаточну долю можна скласти враження тільки з листів, у яких постає фізично дужа, вольова людина, люблячий батько, життєлюб, нащадок козацького роду й завзяття.

Вірив, що виживе, витримає незгоди, переможе труднощі, дочекається звільнення, мав надію на амністію 1937 р. до річниці революції. Дика краса півночі навіть чарувала його як митця, пробував передати її в слові. М. Драй-Хмара тяжко працював із надією на помилування, намагався посилати додому гроші, щоб було на харчі для донечки. Можливо, він вижив би, якби не наказ із Москви щодо так званого «десяткування» – розстріл кожного десятого, – яке, за свідченням очевидців, тривало більш як рік по всіх каторжних таборах. Причиною було загрозливе переповнення ГУТАБів. Жертвою десяткування впало понад мільйон політв'язнів. Згодом розстріли замінено особливо важкими умовами, що їх не могла витримати навіть сильна людина. М. Драй-Хмару переводять в Оротукан, на золоті копальні, де, очевидно, було зібрано таких, як він, приречених на загибель не від від кулі, а від виснаження. Там теж чекало «десяткування», про що є натяки в листах від червня 1938 р. З листів постає страшна їх доля. У листах, написаних уже в Оротукані, є натяки на те, що в'язень чекав розстрілу: «не спав три тижні». З дому не лишилося

нічого, все «загубив, вірніше обікрали мене». Лишилося два листи. Не дав їх курцям, бо «збирався з ними... але доля рішила інакше».

19 січня 1939 р. поета не стало. Доказом смерті поета є Акти про смерть і поховання М. Драй-Хмари, які зберігаються в особистій справі ув'язненого (арх. № 3. Справа 14254, арк. 64 – 65) в Управлінні внутрішніх справ Магаданського облвиконкому.

Залишилася красива легенда чи правда про його останній свідомий крок інтелігента і гуманіста. Поет І. Гнатюк, який відбував також покарання в Оротукані кількома десятками років пізніше, почув там розповідь, яку передавали в'язні своїм наступникам. Кажуть, М. Драй-Хмара добровільно визвався десятим, замість молодого безіменного хлопця, коли в черговий раз розстрілювали нібито за саботаж, «десяткували» шеренгу в'язнів за уявну чергову «провину», а насправді через переповненість таборів. Чи вижив той хлопець – невідомо. Важливо те, що не про кожного такі легенди складають, лише про мужніх, нездоланих, хто свідомо робить свій крок у безсмертя.

Судячи з усього попереднього життя, з поведінки М. Драй-Хмари на допитах під час слідств, загалом із характеру поета, легенда має свої цілком реальні підстави існування. У аналогічних обставинах інший політв'язень, відомий академік Д. Лихачов, за його власним болючим зізнанням, сховався за купою дров – розстріляли іншого. У матеріалах до реабілітації офіційна версія уривка з гутабівського документу гласить: «Драй-Хмара Михаил Афанасьевич умер 19.01.1939 г. от ослабления сердечной деятельности» [10, с. 556]. С. Гальченко зазначив: «Михайло Драй-Хмара загинув на сороковому році життя... Читаючи і перечитуючи першу поетичну збірку «Проростень», ... переконуєшся в могутності неупокореного, багатогранного таланту, який знищила жорстока і антилюдська репресивна система... В одному з листів до рідних він зізнався, що вся його провина в тому, що він – українець. Так, він був українцем і Людиною з великої літери» [6, с. 20].

Висновки. Таким чином, життя і творча діяльність М. Драй-Хмари засвідчують, що він не тільки вважав себе українським інтелігентом, але й довів це кожною хвилиною життя, розуміючи сутність цього звання в потребі щодень, щогодини здійснювати щось, що служило б українству, що було б корисне для народу. До цього спонукали його світоглядні інтенції й стратегії багатой духовно, оригінальної особистості доби новітнього ренесансу.

Згідно зі сформованим кліше й стереотипів, М. Драй-Хмару продовжують сприймати й розглядати в дискурсі стилю неокласиків, хоча цю думку однозначно спростував Ю. Шерех, зараховуючи письменника до символістів, разом із тим вважаючи його першорядним митцем із власним оригінальним стилем. Відчуття національної самосвідомості, приналежності до свого народу, котре особливо активізувалося на чужині,

стало центральною складовою характеру М. Драй-Хмари як особистості, світоглядним центром ліричного героя його поезій, уформувало моральні критерії та етичні норми спілкування. Поняття України і українського злилося в органічну сув'язь із знанням світової культури, зродило відчуття і сприймання гармонії вселюдського. Сформувалися, отже, параметри авторського голосу – духовної моделі особистості, уявлення про норми людської поведінки, бачення світу з позицій такої норми, але з погрунття національної культури, моралі й етики українського народу. Це простежується повно і яскраво як у життєвих перипетіях поета, його науковій та педагогічній праці, епістолярії й мемуаристиці, так і в художньому самовиразі ліричного героя його віршів, оцінках тогочасної дійсності, перспективах її реалій.

Література

1. Ашер О. Драй-Хмара як поет. *Михайло Драй-Хмара. Поезії*. Мюнхен, 1964. С. 3 – 7.
2. Ашер О. Передмова (Портрет Михайла Драй-Хмари: Біографічний нарис). *Михайло Драй-Хмара: Літературно-наукова спадщина*. К.: Наукова думка, 2002. С. 17 – 31.
3. Барт Р. Вибрані праці: Семиотика. Поетика. Х.: Авангард, 1989. 615 с.
4. Безсмертні: Збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмару. Мюнхен: Ін-т літератури ім. Михайла Ореста, 1963. 243 с.
5. Варикаша М. Щоденник як жанр літератури поп-fiction. *Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвуз. зб наук. ст.* Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф»», 2008. Вип. XVII: Лінгвістика і літературознавство. С. 216–223.
6. Гальченко С. Неокласик – сталінський золото видобувач. *Драй-Хмара М. Твори. Митці на прицілі* / передм., упор. та прим. С. Гальченка. Харків: «Фоліо», 2018. С. 5 – 26.
7. Дзюба І. Він хотів «жити, творити на своїй землі...». *Михайло Драй-Хмара. Вибране*. К.: Дніпро, 1989. С. 5 – 39.
8. Драй-Хмара М. Вибране: К.: Дніпро, 1989. 542 с.
9. Драй-Хмара М. Твори. Митці на прицілі / передм., упор. та прим. С. Гальченка. Харків: «Фоліо», 2018. 500 с.
10. Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина. К.: Наукова думка, 2002. 589 с.
11. Жулинський М. Шлях із неволі, з небуття. *Михайло Драй-Хмара. Літературно-наукова спадщина*. К.: Наукова думка, 2002. С. 3 – 17.
12. Луцький Ю. Літературна політика в советській Україні. 1917–1934. К.: Гелікон, 2000. 242 с.
13. Пахаренко В. Основи теорії літератури. К.: Генеза, 2007. 296 с.

14. Скорина Л. Поетика заголовку віршотворів Михайла Драй-Хмари. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 2009. № 167. С. 27–33.
15. Черіпко С. Авторський голос у літературній спадщині Михайла Драй-Хмари. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 «Українська література». – Український державний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2023.

BIOGRAPHICAL AND CULTURAL-HISTORICAL COORDINATES IN THE FORMATION OF THE AUTHOR'S VOICE IN THE WORKS OF MYKHAILO DRAI-KHMARA

Serhii Cheripko, Anastasia Sibruk

State University "Kyiv Aviation Institute";

03058, Ukraine, Kyiv, Huzar Lubomyr Ave. 1;

e-mail: serhii.cheripko@npp.kai.edu.ua, anastasiia.sibruk@npp.kai.edu.ua

The article describes the main features of the formation of M. Drai-Khmara's authorial voice through biographical and cultural-historical discourse.

Understanding important moments of the M. Dry-Khmara's biographical and cultural-historical discourses against the background of his tragic life and creative fate allows us to generalize the following position: this artist was a man of European thinking, an intellectual who, through his activities, contributed to the purification of the contemporary aesthetic and spiritual space from provincial massivism and primitivism. He created innovative poetry, translated and researched world classics, laid the foundations of Slavic studies, and enriched philological science and poetic practice on fundamentally new principles and classical domestic experience.

The atmosphere of socio-political and public life, the ways of organizing cultural work in the 20s and 30s caused him quite understandable resistance. The poet tried to comprehend his role in what was called the new era, doubted whether he, an intellectual, would be able to teach the people, to feel unity with them, since he had been far from Ukraine for a long time. In the "literary discussion" of 1925-1928, M. Drai-Khmara did not take a direct part, with the exception of several speeches in defence of the neoclassicists and their creative aesthetic credo. The scientist formed his views on art as a literary critic, developing an aesthetic taste from communication with world (translations from French, Italian) and domestic classics (research on the Works of Lesya Ukrainka, research on separate poems by T. Shevchenko,

etc.). However, he was drawn into the political and ideological vortex by his special attention to the most talented figures of Ukrainian culture.

The feeling of national identity became a central component of M. Drai-Khmara's worldview as a person, the ideological centre of the lyrical hero of his poems, formed moral criteria and ethical norms of communication, determined the main parameters of the author's voice – the spiritual model of personality, ideas about the norms of human behaviour, vision of the world from the perspective of the national culture, morality and ethics of the Ukrainian people.

Keywords: *Mykhailo Drai-Khmara, biographical and cultural-historical coordinates, national identity, author's voice, worldview, discourse.*